
УДК 811.161.2`276`373.7

Красуцький О.М.

викладач кафедри професійної освіти

E-mail: sancho321@bigmir.net

Подільський державний аграрно-технічний університет

м. Кам'янець-Подільський

ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ І ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ У ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ ТА ПРОФЕСІЙНОМУ МОВЛЕННІ

Krasutskyi O.M.

lecturer of Department of Professional Education

E-mail: sancho321@bigmir.net

State Agrarian and Engineering University in Podilya

Kamianets-Podilskyi

FEATURES AND CREATION OF PHRASEOLOGY IN OFFICIAL BUSINESS AND PROFESSIONAL SPEECH

Анотація

Вступ. Стаття присвячена розгляду та аналізу функціонування фразеологізмів у офіційно-діловому стилі та у професійному спілкуванні.

Методи. Аналіз наукової літератури, службових документів, періодів розвитку української фразеології офіційно-ділового стилю, узагальнення та моделювання проблеми дослідження.

Результати. Описано та охарактеризовано фразеологію та фразеологічні одиниці службових документів різних періодів розвитку, проаналізовано теоретичні проблеми вивчення фразеології офіційно-ділового стилю української літературної мови.

Перспективи. Потребує вивчення та дослідження актуальна нині у лінгвістиці тема фразеології та особливостей функціонування фразеологічних одиниць у діловому мовленні.

Ключові слова: фразеологія, фразеологічні одиниці, стійкі вислови, службовий документ, офіційно-діловий стиль, професійне спілкування.

Abstract

Introduction. The article deals with the analysis of the functioning and phraseology in official-business style and in professional communication.

Methods. The analysis of scientific literature, official documents, periods of Ukrainian phraseology official-business style, synthesis and simulation research problems.

Results. Described and characterized phraseology and phraseological units of official documents of different periods of development, analyzed the theoretical problems of studying phraseology official-business style Ukrainian language.

Discussion. Requires study and research relevant topic now in linguistics and phraseology peculiarities of idioms in everyday speech.

Keywords: phraseology, phraseological units, persistent expressions, official document, official-business style, professional communication.

Анотація

Вступ. *Статья посвящена рассмотрению и анализу функционирования фразеологизмов в официально-деловом стиле и профессиональном общении.*

Методы. *Анализ научной литературы, служебных документов, периодов развития украинской фразеологии официально-делового стиля, обобщения и моделирования проблемы исследования.*

Результаты. *Описаны и охарактеризованы фразеология и фразеологические единицы служебных документов различных периодов развития, проанализированы теоретические проблемы изучения фразеологии официально-делового стиля украинского литературного языка.*

Перспективы. *Требуется изучения и исследования актуальная в настоящее время в лингвистике тема фразеологии и особенностей функционирования фразеологических единиц в деловой речи.*

Ключевые слова: *фразеология, фразеологические единицы, устойчивые выражения, служебный документ, официально-деловой стиль, профессиональное общение.*

Вступ. Фразеологія – розділ мовознавства, що вивчає фразеологізми. Мовні одиниці, що складаються з кількох роздільно оформлених компонентів, характеризуються стійкістю лексичного складу та синтаксичної будови і, як окремі слова, позначають поняття, називаються фразеологічними одиницями, фразеологічними зворотами, чи просто фразеологізмами [3, с.110]. Фразеологічні звороти кожної мови характеризуються стійкістю лексичного складу, відтворюються і зберігаються у нашій пам'яті, використовуються за потребою.

Фразеологія по праву посідає місце самостійної лінгвістичної дисципліни, оскільки виросла на міцному фундаменті фольклористичних, етнографічних, особливо етнолінгвістичних, ґрунтовних філологічних дослідженнях О.О. Потебні, М.Ф. Сумцова, І.Я. Франка, М.І. Костомарова, П.П. Чубинського, П.О. Куліша, М. Номиса, Б.О. Ларіна. Іван Франко вважав фразеологію скарбом мови й народного досвіду, називав її «народним добром», «коштовними перлинами», цінував у ній здатність узагальнювати, часом дотепно і влучно, найсуттєвіше, бачив у ній уміння народу «образового мислення висловлювання» своїх думок.

Як окремий розділ мовознавства, ця наука розвивалася із початку ХХст. За цей час у ній було поставлено й розв'язано цілий ряд важливих питань, але в сучасному мовознавстві у цьому вченні існує ще чимало проблем.

Актуальність дослідження зумовлена не лише зверненням до надзвичайно популярної нині в лінгвістиці теми фразеології, а й необхідністю виховувати свідоме прагнення до вивчення мовного надбання рідної держави в офіційно-діловому стилі.

Метою статті є встановлення особливостей функціонування фразеологізмів у офіційно-діловому стилі української мови.

Об'єктом дослідження фразеології як розділу мовознавства є стійкі вислови, семантика, структура, походження, роль у мові, взаємозв'язок з іншими мовними одиницями, зокрема словом і реченням.

Методологія. Аналіз наукової літератури, службових документів, періодів розвитку української фразеології офіційно-ділового стилю, узагальнення та моделювання проблеми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексика та фразеологія офіційно-ділового стилю сучасної української літературної мови була об'єктом аналізу таких дослідників як М. Жовтобрюх, Ю. Шевельов, І. Білодід, В. Русанівський, А. Коваль.

Багато сучасних науковців (Л. Авксент'єв, Я. Баран, В. Білоноженко, І. Гнатюк та інші) звертають увагу на мовні особливості функціональних стилів, але менш дослідженою залишається проблема фразеологічної семантики офіційно-ділового стилю.

Окремі аспекти цієї проблеми окреслено в працях таких науковців як М.Алефіренко, А.Григораш, О.Сушко, В.Морозюк.

За джерелом виникнення фразеологізми в українській літературній мові класифікують таким чином:

- виробничо-професійні вирази, що набули метафоричного значення: сім разів відміряй, а раз відріж; взяти під обстріл; виконати завдання на відмінно;
- вислови з античної культури: альфа й омега (початок і кінець), крокодилячі сльози (удаваний плач), сади Семіраміди (прекрасні місця) тощо [3, с.111].

У текстах службових документів виділено дві групи фразеологічних одиниць:

- 1) власне ділові фразеологізми;
- 2) фразеологізовані утворення суспільно-політичного дискурсу.

За сферою свого вжитку фразеологічні одиниці першої групи є неоднорідними, що дозволяє поділити їх на термінологічні (взького вжитку) й загальноповживані (широкого вжитку).

У текстах офіційно-ділового стилю вживаються, як правило, книжні фразеологізми, яким не властиві образність й емоційне забарвлення, більшість із них є стійкими термінологізованими сполуками. Основна функція фразеологізмів в офіційно-діловому та професійному мовленні – номінативна. Крім термінологізованих сполук, вживається й велика кількість кліше – стандартних зворотів (мовних стереотипів), що регулярно повторюються в певних умовах і контекстах.

Термінологічна фразеологія в офіційно-діловому стилі не є продуктивною й охоплює в основному сферу державно-ділового урядування. Українська ділова мова першої половини ХХ ст. послуговувалася переважно складеними термінами та найменуваннями на позначення органів державної влади, установ, політичних та громадських організацій, посадових осіб тощо [4, с.15].

Семантично фразеологічні одиниці офіційно-ділового стилю української мови не обмежуються суспільно-політичною сферою, активно функціонують в інших галузях і не втрачають при цьому свого стилістичного забарвлення, що й дозволяє залучити їх до фразеології офіційно-ділового стилю широкого вжитку (забезпечити розвиток, заявити свою волю, знайти спільну мову, зовнішній чинник, компетентна особа, надання чинності, накласти дисциплінарну кару тощо).

Фразеологізовані утворення суспільно-політичного дискурсу в тексті службового документа виконують не тільки комунікативну функцію, але також виступають одним із засобів впливу, а точніше – маніпулятивного впливу, який передбачає не лише повідомлення про політичну дійсність, а й її інтерпретацію, зокрема, її явну та приховану оцінку [1, с. 80].

Фразеологізми початку ХХ ст. відбивають різні політичні події того часу, а також позначають адміністративно-територіальний поділ, управлінську діяльність та функціонування державних установ (судовий декрет, краєва конституція, усупільнити землю, полубовний суд, приймати димісії тощо).

Період визвольних змагань 1917-1920 рр. позначився найбільшим розширенням функцій української мови: вона поширилася на ті ділянки, де раніше не функціонувала (державне життя, наука, освіта). Період включає три етапи: часи Центральної Ради, Гетьманату, Директорії. Службові документи кожного з етапів характеризуються активним функціонуванням офіційно-ділової фразеології, яка окреслює переважно суспільно-політичну сферу, що пояснюється активністю державотворчих процесів у країні (плюральність голосів, державна автономія, вивласнення державного майна, обов'язуюча сила закону тощо).

Документи періоду українізації (1920 - 1932 рр.) показують функціонування фразеологізмів, що стосуються всіх сфер ділового життя (творення кадрів, підлягати звільненню, прийти до певности, знайти відгук тощо). Українська ділова мова цього періоду вже починає вбирати кальки російських термінів, а фразеологія офіційно-ділового стилю – помітною мірою втрачати свою самобутність [2, с. 108].

У період 1933 - 1940 рр. продовжували функціонувати українськомовні тексти службових документів. Серед них окреме місце посідають листи, резолюції та постанови, які стосувалися проблем голодомору 1932-1933 років, що мотивувало використання відповідних фразеологічних одиниць (видача авансів натурою, маневри класового ворога, повести роботу, підняти колгоспні маси тощо). У цей період рідше функціонують складені терміни та найменування, що, очевидно, можна вважати наслідком призупинення державотворчих процесів в Україні.

Окреме зацікавлення викликають фразеологізми службової документації часів проголошення ЗУНР у 1918 р., що значно поліпшило функціонування української ділової мови, яка в той час вирізняється самобутніми фразеологізмами, як власне діловими, так і фразеологізованими утвореннями політичного дискурсу (шеф державної власті, гасити владу, моральний намордник, відперти ворожі замаху тощо) [2, с. 128].

Подальший розвиток фразеології офіційно-ділового стилю відзначився застоєм, заборонаю багатьох спеціальних лексикографічних праць у галузі діловодства, що були створені за попередні роки, та намаганнями максимально наблизити лексичний і фразеологічний запас української мови до російського. Саме орієнтація на спільні з російською мовою лексичні і словотвірні процеси стала визначальною рисою розвитку українського офіційно-ділового стилю.

Сучасний етап (початок з 1989 року) ознаменувався виданням велткої кількості перекладних (переважно російсько-українських) словників ділової мови, за чим його можна співвіднести з періодом визвольних змагань і добою українізації, спільною стає тенденція «до очищення української мови від невластивих їх елементів і відновлення її питомих рис» (В.М.Русанівський).

Після проголошення незалежності України відбувся бурхливий розвиток офіційно-ділового стилю, зазнали шліфування його норми, вийшло друком багато нових словників, довідників, посібників, було запроваджено курс «Українська ділова мова» у ВНЗ, курси ділової мови для працівників установ, розроблено низку відповідних програм на радіо й телебаченні.

В сучасному офіційно-діловому та професійному мовленні вживають переважно книжні фразеологізми. Насамперед це безособові фразеологізовані сполучення – звороти, що містять слова з обмеженою сполучуваністю: завдавати шкоди (образи, удару); потребувати допомоги (уваги, підтримки); втілювати в життя тощо.

Іноді в діловому спілкуванні трапляються фразеологічні єдності, образні словосполучення, зміст яких певним чином мотивований лексичним значенням слів або складових звороту: відкривати Америку (подавати давно відоме як нове); зелена вулиця (вільно).

У діловому мовленні майже не вживаються фразеологічні зрощення (ідіоми) – стійкі образні словосполучення, значення яких не можна встановити із лексем, що є компонентами звороту: пекти раків (червоніти); давати перцю (лаяти, сварити) [3, с.112].

До типових фразеологізмів, які вживають в офіційно-діловому стилі мови, належать:

- власне книжні фразеологічні одиниці (віддавати належне; для більшої переконливості);
- термінологічні назви предметів, явищ, понять (станція технічного

обслуговування, доменна піч, автогенне зварювання);

- номенклатурні найменування (Міністерство освіти і науки, кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник);
- складені термінологізовані назви (Європейське Економічне Співтовариство, Країни Третього Світу);
- лексикалізовані сполуки (з року в рік; з одного боку, з другого (іншого) боку).

Ділове мовлення виробило власну фразеологію. Передусім це різноманітні назви ділових паперів (заява, доповідна записка, витяг з протоколу, трудова угода тощо).

Процес стандартизації та фразеологізації мовлення офіційно-ділового стилю простежується на прикладах уживання сталих сполучень дієслівно-іменникового типу (надавати допомогу – допомагати, здійснювати контроль – контролювати тощо). Ділове мовлення послуговується здебільшого безособовими (безобразними) фразеологізмами, на відміну від художнього стилю. Проте образне фразеологічне творення під впливом мови засобів масової інформації проникає також в офіційно-ділову сферу, наприклад: рівень освіти (культури, знань, науки); ряд підприємств (організацій, держав); зустріч на найвищому рівні (глав держав, представників ділових кіл).

Загалом говорити про образність фразеології ділового і професійного мовлення потрібно умовно, бо часто те, що в художньому та публіцистичному стилях слугує образом, а в мові засобів масової інформації стає штампом, у діловому мовленні функціонує як нормативний, стандартизований вислів.

Результати. Описано та охарактеризовано фразеологію та фразеологічні одиниці службових документів різних періодів розвитку, проаналізовано теоретичні проблеми вивчення фразеології офіційно-ділового стилю української літературної мови.

Фразеологія української мови представлена в офіційно-ділових текстах, містить важливу інформацію про особливості світобачення носіїв мови, зокрема про погляди на ідею державотворення. Саме фразеологія державних документів часто засвідчує уявлення їх творців про принципи державотворення і способи державного будівництва. Це засвідчує, зокрема, семантика фразеологічних одиниць. Показовим у цьому сенсі є концепт „державна”. У мові концепт „державна” репрезентовано різноманітним чином: синонімами, дефініціями в різних словниках, текстами, в тому числі й текстами службових документів. Одним із способів представлення держави в мовній свідомості народу є фразеологія офіційно-ділового стилю. Зокрема, українці в усі часи прагнули створити державний організм, витворити одноцінність. Значна увага приділялася зросту державності, скріпленню самостійності, а також підкреслювалася необхідність здійснення державотворення.

Висновки. Мова – одна з найважливіших складових, що будує націю. Вона супроводжує людину з перших днів її життя і до самої смерті, вона розвивається разом із суспільством. У мові акумулюється духовна енергія народу. Знати мову – означає володіти всіма її структурами і словами. Фразеологія – одна із структурних складових, розділів лексикології. Фразеологізм – це не просто стійке сполучення слів, не просто мовний і стилістичний засіб. Фразеологізм – це вислів, у якому завжди є частинка менталітету нації, її світосприйняття та культури, її обличчя. Фразеологічні одиниці є одним із невичерпних джерел посилення експресивності та поглиблення влучності, точності викладу. Саме тому до них найчастіше звертаються в красному письменстві та публіцистиці. Вивчення фразеологізмів у офіційно-діловому стилі переконує в тому, що вони, попри свою стійкість у всенародному мовленні, усе ж підлягають певним, навіть досить розгалуженим змінам – структурно-семантичним і стильовим, адже цього вимагають реалії нашого українського сьогодення.

Список використаних джерел

1. Авксентьев Л.Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. / Л.Г.Авксентьев. – Харків, 1983. – 137 с.
2. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. / М.Ф.Алефіренко. – К., 1987. – 167 с.
3. Корж А.В. Українська мова професійного спрямування: Навчальний посібник / А.В.Корж. – К., 2012. – 296 с.
4. Морозюк В.М. Джерела української фразеології. Роль фразеологізмів у мовленні // Вивчаємо українську мову та літературу / В.М. Морозюк. – 2010. – №33. – С.15-18.

References

- 1.Awksentyew, L.G. (1983). Suchasna ukrainska mova. Fraseologia. [The modern Ukrainian language. Phraseology]. Charkiw. [in Ukrainian].
2. Alefirenko, M.F. (1987). Teoretychni pytania fraseologii. [Theoretical questions of phraseology]. Kyiv. [in Ukrainian].
- 3.Korsch, A.W. (2012). Ukrainska mova profesiynogo spryamuvania [Ukrainian language of professional direction]. Kyiv. [in Ukrainian].
- 4.Morozyk W.M. (2010). Djerela ukrainskoi fraseologii. Rol` fraseologismiw u movlenni. [Sources Ukrainian phraseology. The role of phraseology in speech]. *VivchaEmo ukraYinsku movu ta lIteraturu*. Kyiv. [in Ukrainian].